

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО ПІДХІДУ ВИКЛАДАЧА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ У ВИЩИХ ГУМАНІТАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Стратегічна спрямованість сучасного суспільства на всебічну демократизацію соціальних відносин, національне відродження, розширення економічної самостійності України зумовили розробку новітніх підходів щодо формування свідомої творчої особистості. Це, у свою чергу, спонукає до нового бачення підготовки інтелектуального потенціалу України – фахівців гуманітарного профілю, і активізує складні психолого-педагогічні проблеми підготовки майбутніх фахівців. Напрями реформування вітчизняної системи освіти відображено у Законі України “Про освіту”, Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”), Національній доктрині розвитку освіти, а особливості реформування педагогічної освіти висвітлені у комплексній програмі “Вчитель”, Концепції педагогічної освіти.

Відповідно до “Програми оптимізації навчального процесу засобами фізичного самовиховання”, затвердженої Навчально-методичним кабінетом вищої освіти України в 1990 році, сучасною метою вищої школи має бути не фізичне виховання (воно вже було або не відбулося в родині та школі змолоду), а оздоровчо-спортивна і професійно спрямована психофізична підготовка, заснована на сучасній концепції “психофізичного паралелізму непривабливої корисності фізичних вправ” [1]. Тому у вищих навчальних закладах передусім мають створюватися різноманітні умови для підвищення психофізичної культури як наслідку “виховання змолоду” і вільного, обґрунтованого вибору щоденної рухової активності, від найпростіших, загальнодоступних (біг, хода, комплекси гімнастичних або лікувальних вправ) до занять у спортивних секціях, засвоєння професійно спрямованих психофізичних навичок, військово-прикладних видів спорту, з обов'язковим урахуванням стану здоров'я та нахилів студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Проблема професійно-педагогічної творчої спрямованості викладача вищої школи стала предметом дослідження таких науковців: О.Барабаншиков, І.Баткіна, О.Гонєєв, С.Гончаренко, В.Гриньова, І.Ісаєв, І.Зязюн, Н.Кузьміна, Н.Мазур, О.Мороз, А.Мудрик, А.Реан, Є.Рогов, В.Рибалко, В.Сластьонін, В.Семиченко, С.Сисоєва, С.Федорова, Є.Шиянов, П.Щербань та ін. У цих дослідженнях аналізують компоненти та рівні педагогічної творчості, яка визначається загалом як складне утворення, що є впорядкованою сукупністю загальнолюдських цінностей, професійно-ціннісних орієнтацій і рис особистості, універсальних способів пізнання і гуманістичної технології педагогічної діяльності, а також рівні та компоненти творчої діяльності викладача.

Формулювання цілей статті... Мета нашого дослідження полягає у дослідженні особливостей педагогічної творчості викладача на заняттях фізичного виховання у вищих гуманітарних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження... Повне визначення творчій праці вчителя зробив В.І.Сухомлинський, сказавши: “Відкриття, зроблене вченим, коли воно оживає в людських взаємовідносинах, в живому пориві думок і емоцій, предстає перед вчителем, як складна задача, вирішити яку можна багатьма засобами, і у виборі засобу, у втіленні теоретичних істин в живому пориві людські думки і емоцій, якраз і полягає творча праця вчителя”. Огляд філософської, психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що існує декілька визначень педагогічної творчості. Наприклад, Л.К.Гребенкіна розглядає педагогічну творчість як діяльність, яка відмінна якісно новими підходами до організації навчально-виховного процесу в освітній установі і яка формує високоерудовану, з погляду сучасної науки, творчо мислячу людину. І.П.Раченко визначає педагогічну творчість як “активний процес праці педагога, який скерований на пошуки більш раціональних шляхів навчально-виховної роботи, ефективне рішення педагогічної проблеми. Це стан педагогічної діяльності, коли вчитель не бере сліпо, а багато що перевіряє, досліджує, шукає, і на основі вже досягнутого наукою і практикою проектує, створює свій досвід”.

Творчість як найбільш розвинута форма розвитку в поетапному становленні проходить шлях рух-діяльність-творчість, формуючи спосіб буття справжнього гуманізму (гуманістичної культури). Це співвідношення можна розглядати і з позиції діяльнісного підходу, де культура є “соціально значущою творчою діяльністю у діалектичному взаємозв'язку її результативності (визначеній у нормах, цінностях, традиціях, знакових і символічних системах тощо) та її процесуальності, що передбачає засвоєння людьми вже наявних результатів творчості, тобто перетворення досягнень, досвіду людської історії у внутрішні досягнення індивіда, який втілює ці досягнення у своїй соціальній діяльності, спрямованій на перетворення дійсності і самої людини” [3. с. 7]. Становлення власного “Я” відбувається через багатогранність форм культури (культуру слід трактувати як “об'єктивацію людської творчості”) [4. с. 97], однією з яких є педагогічна. Педагог, будучи носієм і взірцем

культури, є її творінням і творцем. Загалом професіоналізм і творчість педагога набувають смислу лише в контексті культури, а педагогічну творчість слід вважати смислоутворювальним чинником особистісної характеристики педагогічного професіоналізму [5. с. 157]. Відповідно до цього формування професіоналізму та реалізація творчих можливостей індивіда є головною метою культурного розвитку особистості. Оскільки появу інноваційних феноменів культури забезпечує перетворення індивідуального досвіду в соціальний, то реорганізацію таких змін забезпечить лише самореалізований творчий викладач, педагог, наставник.

Натомість комплексним можна вважати підхід до методологічного окреслення педагогічної творчості, представлений у працях С.О.Сисоевої, яка акумулювала весь наявний у цьому контексті матеріал і виділяє кілька головних напрямів сучасних досліджень педагогічної творчості, спираючись на наукові роботи В.Загвязинського, І.Зязюна, В.Крутецького, В.Моляка, П.Перепелиці, М.Поташника, Я.Пономарьова, В.Сластьоніна, М.Холодної, Г.Щукіної та ін., а саме: дослідження педагогічної творчості у взаємозв'язку з властивостями та якостями особистості; розгляд індивідуального стилю та характеру педагогічної творчості; з'ясування взаємозв'язку між творчим мисленням і педагогічною майстерністю; аналіз науково-педагогічного стилю мислення; дослідження суб'єктивних аспектів педагогічної творчості, шляхів і засобів її формування, методик виявлення і розвитку творчих якостей та обдарованості [6, с. 90-91].

У теорії В.Краєвського виділяються дві галузі, які мають безпосередній вплив на формування педагогічної творчості: система знань про методи пізнання і перетворення педагогічної дійсності; науково-пізнавальна діяльність. При цьому процес формування адекватного рівня педагогічної творчості представляється у поєднанні двох основних принципів: епістемологічного (знання як мета професійної підготовки і підґрунтя педагогічної творчості на засадах переходу кількості, накопичення, нагромадження системи знань у нову якість – педагогічну творчість вчителя), та антропного (знання як засіб розвитку педагогічної творчості, який набуває гуманістичного, ментальнісного, індивідуального забарвлення) [7. с. 448-475].

Однією із структурних складових індивідуального стилю творчої професійної діяльності викладача є його стійкі педагогічні переконання як зв'язок між світоглядом і утворенням свідомості. Передумовою їх становлення є система психолого-педагогічних знань, що формуються під впливом емоційної креативності, де емоція є актом творчості.

С.А.Новосьолов визначає педагогічну творчість як "вид діяльності, метою якої є створення володіючих об'єктивною новизною і суспільною значущістю духовних і матеріальних об'єктів, направлених на вдосконалення процесу освіти". Згідно цих визначень, ми бачимо, щоб педагогічна творчість майбутнього вчителя фізичного виховання виступає як діяльність, направлена на створення духовних і матеріальних об'єктів, які володіють об'єктивною новизною і суспільною значущістю, а також як діяльність, яка відмінна якісно новими підходами до організації навчально-виховного процесу в освітній установі і формує високоерудовану, творчо мислячу людину.

В теорії педагогіки виділені деякі механізми творчої діяльності. З позиції М.М.Поташника їх існує три:

модифікаційний – припускає удосконалення, раціоналізацію, одернізацію, видозміну якоїсь відомої методики, прийому, тобто того, що має аналог або прототип; сюди ж можна віднести відтворення в нових умовах того, що існувало раніше, але було втрачене масовою практикою, забуто;

комбінаторний – припускає нове з'єднання елементів раніше відомих методик, які в даному поєднанні дотепер не використовувалися (інтеграція відомих елементів може породити абсолютно новий ефект, нові системні якості, інакше кажучи – нову технологію);

радикальний – припускає народження принципово нових, новаторських підходів, що не мають досі ні аналогів, ні прототипів [8. с.15;16].

В працях В.А.Кан-Калика, Н.Д.Нікандрова, В.О.Сластьоніна висвітлюється думка, що передумовою формування творчої особистості учня є педагогічна діяльність вчителя.

Для вчителів фізичного виховання, ґрунтуючись на позиції В.Т.Яловика, до якостей, що впливають на ефективність формування педагогічної творчості вчителів фізичного виховання, відносяться наступні:

1) внутрішня єдність, цілісність, тому, що особа, що володіє даною якістю здатна збудувати чітку ієрархію мотивів, що визначають її спрямованість;

2) пізнавальну потребу і інтелектуальну активність, яка викликається в неї;

3) здібність до професійної саморефлексії, тобто процесу самопізнання, самоаналізу і усвідомлення своєї діяльності [9. с. 37].

Головними ознаками педагогічної творчості є:

створення нового або істотне удосконалення відомого;

оригінальність, неповторність продукту діяльності, її результатів;

взаємозв'язок творчості і самотворчості, самотворення, тобто творча людина постійно працює над собою, над створенням нового [8. с. 22].

Фізичне та психічне у стані та поведінці особистості неподільні і взаємно пов'язані. Разом з тим за давньою традицією в теорії та практиці фізичного виховання ці якості не переплітаються. Всім відомо, що думка людини розумної передуює рухові у досягненні мети. Водночас рухи не усвідомлені, тобто такі, що ініціюються у вигляді команд, наказів або закликів — “будь здоровий”, “всі на старт”, або “на залік”, — не містять мотивуючого потенціалу і тому не діють. Будь-який доцільний рух можна розглядати, як психофізичне, психічною частиною якого може бути спонукання, а фізичною — видимий, відчутний факт руху, дії, що залежить від статі, стану здоров'я, індивідуальних особливостей людини. Тому виховання фізичних якостей, позбавлене психічного осмислення, тобто не пов'язане з мотивами та інтересами самих студентів і викладачів — не діє.

Багаторічні дослідження мотивів освітньої діяльності та стану здоров'я студентів вищої школи переконують в їхній взаємозалежності. Тому професійно підготовлений, але нездоровий фахівець не може бути стало умотивованим у конкретній діяльності, що нерідко демонструє лише зовнішній вигляд претендентів на вакантні місця та посади. У службах відділів кадрів з'являються фахівці-психологи з профорієнтації та профвідбору, здатні за зовнішнім виглядом, статурою та мовленням визначити рівень відповідності намірів і поведінки особи, її здатність до активної діяльності або фруструючого стану.

Крім того, непривабливість фізичних вправ у вузівському періоді становлення особистості пояснюється відсутністю навичок, досвіду рухової активності, нерівноцінною значимістю фізичного виховання поміж інших професійних предметів, відсутністю можливості надання переваги і вибору видів рухової активності, незадовільною діагностикою психофізіологічних станів першокурсників, застосуванням традиційних, позбавлених дидактичних спонукань, засобів проведення занять.

Виправити наслідки цих недоліків можливо, якщо переглянути організацію фізичного виховання у вищих гуманітарних навчальних закладах із позиції концепції гуманізації та демократизації, яка є нині пріоритетною в суспільстві. При цьому дуже важливим завданням стає створення освітнього середовища, яке забезпечує формування не тільки певного рівня знань, умінь, навичок та високого рівня психофізичної готовності до конкретної діяльності, але й формування культурних цінностей, творчих досягнень та потреби в подальшій фізичній самопідготовці в процесі професійної діяльності. Але декларація нової парадигми не забезпечує автоматичних змін у системі, яка протягом тривалого часу існувала в нашій країні. Для вирішення цих завдань необхідно створити певні педагогічні умови: забезпечити гуманні відносини між викладачем і студентом, запобігання стресових, конфліктних ситуацій, а також створити комфортні умови навчання для кожного студента за допомогою застосування діалогу та творчої позиції викладачів.

Наукове забезпечення може сприяти залученню молоді, студентів до процесу фізичної підготовки як мінімум у трьох напрямках: по-перше, пошуку мотивуючих пропозицій для занять конкретними видами спорту і досягнення певного рівня фізичної та психологічної культури; по-друге, розробки та застосування засобів, тренажерів, діагностичних приладів із зворотною вправам та актуальною індивідууму інформацією; по-третє, підвищення престижу здорового, спортивного фахівця, якого потребує суспільство і держава. Але без перебільшення можна сказати, що навчальний процес ще не став предметом наукових пошуків, хоча б у цих напрямках, з метою його зміни на краще.

Самовідчуття власного стану – перша ознака самостійної психодіагностики, початкова інформація до самоорганізації. Стан тіла, організму оцінюється психологічно, тобто усвідомлюється як сприятливий або несприятливий. На цій же підставі у процесі вибору ми надаємо перевагу або відкидаємо кольори, тварин, людей, виявляємо певні риси поведінки, схильність до професії або видів рухової активності. Тому, задовольняючи свої особисті потреби та дістаючи визнання або заохочення з боку інших, можна бути частиною суспільства, залишаючись самим собою.

Очевидно, такій самостійності слід сприяти, виявляти довіру, що супроводжується і стимулюється особистою відповідальністю. До того ж, коли питання “ким бути ?” більш пов'язане з вибором професії, то наступне питання “яким бути ?” – передбачає вищий рівень: моральної відповідальності особистості за наслідки своєї діяльності.

На думку зарубіжних психологів, доки існують відчуття розчарувань, страждань та трагедій, що оголюють, живлять і реалізують нашу внутрішню природу, вони залишаються бажаними. Ці відчуття якимось чином пов'язані з почуттям задоволення, а звідси – з почуттям здорової самоповаги до себе. Особистість, яка жодного разу не перемагала, не переборювала або не відбивала натиску, сумнівається, що вона зможе все це зробити. Таку думку можна вважати лише відносно правильною щодо зовнішніх небезпек, тут йдеться також про вміння контролювати і приборкувати свій власний норов, не боятися його.

Формування відповідних рис особистості студента вимагає від викладачів пошуку альтернативних способів педагогічної творчості в організації навчально-виховного процесу вищої школи.

Усвідомлюючи надзвичайну складність забезпечення цієї умови, в нашому дослідженні спробуємо лише окреслити найпродуктивніші шляхи, які можуть забезпечити гуманні взаємовідношення в навчальному процесі.

По-перше, слід прищепити студентів почуття гідності, самоповаги, особистісної значущості; при цьому шанобливе ставлення до студента є обов'язковою умовою незалежно від його успіхів у навчанні.

По-друге, реалізація гуманних взаємовідношень можлива тільки при застосуванні демократичних методів навчання, за умов розкріпачування студента, руйнування штучних бар'єрів між викладачем та студентами, створення емоційного фону доброзичливості та співтворчості. При цьому викладач має бути помічником і стимулятором значимого для студента навчання, він зобов'язаний забезпечити психологічний комфорт та свободу у навчанні, тобто навчання має зосереджуватися на студентів, а не на навчальному предметі. Отже, завдання викладача – постійно стимулювати навчальну діяльність студента, розкриваючи перспективи його подальшого розвитку.

По-третє, гуманістичні відносини передбачають взаємодовіру, взаємоповагу, взаємодопомогу та загальну відповідальність за результати навчання. У педагога повинні бути виявлені доброзичливе ставлення до студента, прагнення адекватно оцінити його можливості, збагнути мотиви поведінки, стимулювати творчість, особистісне зростання, а також здатність підтримувати соціально сприятливий морально-психологічний клімат у навчальній групі. При цьому важливим є зміна об'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентом на суб'єкт-суб'єктивну, метою якої є, як відзначається в дослідженнях С.С.Вітвицької:

- розвиток творчого потенціалу студентів на базі співробітництва;
- прагнення до самореалізації і самовираження обох суб'єктів у навчанні;
- удосконалення техніки спілкування від монологу до діалогу.

Головними засобами у гуманному спілкуванні на заняттях з фізичної культури мають бути похвала, заохочування до самостійності, підтримка, поради, прохання, пропозиція, гумор. Ні в якому разі викладач не повинен допускати погроз, докорів, зневаги, особливо іронії щодо виконання вправ.

Виходячи з вищезазначених положень гуманні відносини між викладачем і студентом на заняттях із фізичного виховання створювалися за допомогою впровадження в навчальний процес лекцій-диспутів, до яких студентам експериментальних груп пропонувалося самостійно готуватися, при цьому необхідно було не тільки зібрати і вивчити, але й проаналізувати необхідний матеріал, зробити висновки. Під час лекції-диспуту студентам надавалась можливість виступити з доповіддю, висловити свою думку та погляди на ту чи іншу проблему, а наприкінці разом з викладачем сформулювати загальні висновки.

На практичних заняттях студенти проводили частину заняття, залучалися до їх аналізу й оцінки. При такій організації занять досвід, який передає викладач студентам, не витісняє індивідуальний, а узгоджується з досвідом студентів як суб'єктів пізнання у своїй діяльності. Запропонована методика навчання активізувала діяльність студентів, дозволила створити сприятливі умови для розвитку ініціативи, творчості кожного студента. Використання лекцій-диспутів сприяло підвищенню інтересу до занять фізичним вихованням.

Ефективність впровадження педагогічних умов забезпечення гуманних відносин між викладачем і студентам визначалась змінами в змісті ціннісно-мотиваційного компоненту та характері інтересів студентів. По-перше, нас цікавило, наскільки реалізація зазначених педагогічних умов вплинула на пізнавальний інтерес, котрий є індикатором загального розвитку студента, оскільки дозволяє говорити не лише про його розвиток, але і про перспективи цього процесу (М.Ананьєв, М.Скаткін, Г.Щукіна та ін.) та підвищення позитивної мотивації.

На основі анкетування, спостережень і бесід ми з'ясували якість пізнавального інтересу студентів. Аналіз проводився на основі критеріїв розвитку пізнавального інтересу, які було розроблено Г. Щукіною [10, с.111].

На основі спостережень за роботою студентів на заняттях, бесід з ними в кожній з груп, а також результатів анкети були виявлені рівні пізнавального інтересу.

Узагальнення результатів дозволяє дійти висновку, що рівень пізнавального інтересу до фізичного виховання був однаково низьким в обох групах, але після проведення експерименту він став суттєво відрізнятися: 86,4 % студентів експериментальної групи мають інтерес до занять (серед них – стійкий і відносно стійкий у 56,0 %, у 4,6 % – відсутній). У контрольній групі відповідно 88,7 % мають інтерес до навчальних занять, із них 21,4 % – стійкий або відносно стійкий, і у 24,2 % – інтерес до занять відсутній.

Тобто, у студентів експериментальних груп відбулися помітні позитивні зміни в характері інтересів порівняно з контрольними групами. Тому можна стверджувати, що впроваджені педагогічні умови позитивно впливають на рівень інтересу студентів до занять, а сам процес за даних умов є більш ефективним у порівнянні з традиційним навчанням.

Аналіз матеріалів дослідження дозволив констатувати, що 89% студентів після впровадження гуманних відношень у експериментальній групі мають сформоване позитивне ціннісне ставлення до занять фізичного

виховання, що створює мотивацію для занять на майбутнє.

Висновки... Отже, нинішня позиція має бути скоригована відповідно до закону України "Про освіту" і підвищених вимог сучасного реформування з тим, щоб від "планування та контролю" перейти до змістовної трансформації навчального процесу для забезпечення підготовки професійно зрілих і здорових (фізично і морально) фахівців.

Новим шляхом до розв'язання проблеми активізації процесу навчання у вищому навчальному закладі є ствердження прикладної значущості оздоровчої функції психофізичної підготовки, обґрунтування вмотивованої діяльності з конкретними прикладами реальної корисності певних вправ.

Запропоновані вправи мають бути диференційовані залежно від стану здоров'я, фізичного та психічного розвитку, професійно-оздоровчої орієнтації в родині і школі, адаптації до умов вищого навчального закладу.

Пріоритет оздоровчого спрямування професійно-кваліфікаційного становлення особистості зумовлює прикладну значущість фізичної культури та масового спорту молоді, що вимагає систематичного вивчення намірів і поведінки студентів та викладачів для зміни перебігу навчального процесу на краще.

Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що однією з важливих умов організації ефективного навчального процесу з фізичного виховання у вищих гуманітарних навчальних закладів є творчий підхід викладача до формування гуманних відносин між викладачем і студентом.

Гуманні відносини між викладачем і студентом є обов'язковим компонентом освіти XXI століття та необхідним елементом виховання вільної, самодостатньої особистості, інструментом налагодження продуктивної взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу.

Спрямованість педагога на забезпечення гуманних відносин між викладачем і студентом підвищує позитивну мотивацію і створюють у студентів стійкий інтерес до занять фізичним вихованням.

Література

1. Программа оптимизации учебного процесса средствами физического самовоспитания // В.И.Носков. – Киев: УМК ВО, 1990. – 68 с.
2. Волков В.А. Основы професійно-прикладної фізичної підготовки студентської молоді / В.А.Волков. – К.: Знання України, 2004. – 82 с.
3. Лифинцева Н.И. Формирование профессионально-педагогической культуры личности / Н.И.Лифинцева. – М.: Изд-во МГПУ, 2000. – 200 с.
4. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы: воспитательный аспект: учеб. пособ. / И.Ф.Исаев. – М.– Белгород: Вазелица, 1992. – 102 с.
5. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти / Н.В.Гузій. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2004. – 278 с.
6. Сисоева С.О. Основы педагогічної творчості: Підручник / С.О.Сисоева. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
7. Ильин В.В. Философия: Учебник для вузов / В.В.Ильин. – М.: Академический проект, 1999. – 592 с.
8. Поташник М.М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя / М.М.Поташник.– К.: Радянська школа, 1988. – 187 с.
9. Ялович В.Т. Психологічні основи підготовки майбутніх вчителів фізичної культури / В.Т.Ялович. – Луцьк: Волинь, 2000. – 184 с.
10. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г.И.Щукина.– М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

Анотація

У статті розглянуто роль творчого підходу в педагогічній діяльності викладача фізичної культури спрямованої на формування у студентів стійкої мотивації до занять з фізичного виховання на підставі гуманних відносин між педагогом та студентами.

Аннотация

В статье рассмотрена роль творческого подхода в педагогической деятельности преподавателя физической культуры, направленной на формирование у студентов устойчивой мотивации до занятий физкультурой на основе гуманных отношений между педагогом и студентами.

Summary

The article is devoted to the role of creative approach of physical training teachers to their activities which is directed to the forming of stable motivation to the physical training classes among students. This motivation is based on humane relations between teachers and students.

Подано до редакції 30.11.2009 р.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, доц. Мойсеєнко Р.М.